

УДК 336.02

Мокрицька А. Б.,*викладач кафедри фінансів Тернопільського національного економічного університету*

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ ТА ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА: СУТНІСНО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті розглянуто підходи до визначення сутності фінансової політики та управління фінансами. Проаналізовано взаємозв'язок таких фінансових категорій, як фінансова політика, управління фінансами, управління державними фінансами та фінансовий механізм.

Ключові слова: фінансова політика, управління фінансами, фінансовий менеджмент та фінансовий механізм.

В статье рассмотрены подходы к определению сущности финансовой политики и управления финансами. Проанализирована суть и взаимосвязь таких финансовых категорий, как финансовая политика, управление финансами, управление государственными финансами и финансовый механизм.

Ключевые слова: финансовая политика, управление финансами, финансовый менеджмент и финансовый механизм.

Going is considered near determination of essence of financial policy and financial management. Essence and intercommunication of such financial categories is analysed as a financial policy, financial management, state financial management and financial mechanism.

Keywords: financial policy, financial management, financial management and financial mechanism.

Постановка проблеми. Сьогодні в українському суспільстві стрімкого поширення набуває розуміння необхідності глибокого та всебічного вивчення нових способів і підходів до управління економічними процесами. На сучасному етапі економічних перетворень успіх діяльності як держави так і суб'єкта господарювання залежить від того, наскільки раціонально й ефективно побудована їх система управління. Значною мірою це стосується управління процесами формування та використання фінансових ресурсів держави, підприємницьких структур, установ соціальної сфери і громадян.

Система управління фінансами в соціально-економічній сфері має вирішальне значення для її функціонування і розвитку. Від удосконалення системи управління фінансами залежить успішність реформ в державі – вважають В. Федосов, В. Опарін, С. Львовчкін та інші [15,27]. В таких умовах управління фінансами, як комплекс взаємопов'язаних управлін-

ських рішень і заходів на різних рівнях управління фінансовими ресурсами отримує пріоритетне значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблем сутності управління фінансами та фінансового менеджменту займаються наступні вітчизняні та зарубіжні вчені: А. Бабич, В. Базилевич, Л. Баластрик, Н. Бараннікова, І. Бланк С. Большаков, О. Василик, Л. Дробозіна, Г. Кірейцев, Б. Коласс, В. Кудряшов, Л. Павлова, В. Опарін, Н. Самсонов, Л. Сафонова, В. Суторміна, В. Федосов та ін. Віддаючи належне високому рівню наукових робіт, слід зазначити, що в економічній літературі нема єдиного підходу до визначення сутності управління фінансами, його ознак, мети та напрямків і способів реалізації. Крім того, значна частина уваги зосереджена на дослідженні сутнісних характеристик фінансової політики, визначенням якої, на нашу думку, підміняється поняття управління фінансами. Значна кількість досліджень присвячена питанням фінансової політики, її суті, функцій, змісту і завдань, проблемам організації та формування. Зокрема, можемо виділити праці таких учених як В. Базилевича, Л. Баластрик, О. Василика, Л. Дробозіної, В. Кириленко, В. Кудряшова, С. Львовичкіна, В. Опаріна, С. Онишко, В. Оспіщева, К. Павлюк, В. Федосова, І. Сидор, О. Романенка та інших. Ми погоджуємося, що фінансова політика держави – це важливий чинник реалізації функцій держави, пов'язаних з управлінням економікою, підвищенням ефективності розвитку національного виробництва, покращенням добробуту населення. Проте з розвитком ринкової економіки все більшого значення набуває управління фінансами як суб'єктів господарювання (найчастіше тут вживають термін “фінансовий менеджмент”), так і держави, так і установ та організації соціальної сфери, по відношенню до яких термін “управління фінансами” взагалі не використовувався.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є обґрунтування сутності управління фінансами, його специфічних ознак, а також охарактеризувати та проаналізувати його зв'язок з такими важливими науковими поняттями як фінансова політика та фінансовий механізм.

Виклад основного матеріалу. Ряд вчених-економістів під “управлінням фінансами” розуміють “управління державними фінансами” [5;6;16;21;22], у інших це поняття включає в себе, як управління державними фінансами, так і управління фінансами суб'єктів господарювання [18], деякі окремо виділяють, як управління державними фінансами, так і управління фінансами суб'єктів господарювання, причому для характеристики останнього використовують термін “фінансовий менеджмент” [8;20].

В даному контексті важливий категоріальний аналіз понять використуваних для опису процесів управління. Під загальним терміном “управління” розуміють свідомий вплив суб'єкта на об'єкт для досягнення певної мети (або наперед визначеної сукупності цілей). Управління здійснюють у системах, де існує мережа причинно-наслідкових залежностей. З однієї сторони, управління – явище об'єктивне, так як будь-яка система

перебуває в полі впорядковуючих, організовуючих впливів, стихійних і свідомих, як з боку суспільства, так і власних механізмів саморегуляції. З іншої сторони, існування будь-якої системи, її функціонування підпорядковане певній меті і завданням управління і є втілювати цю мету в життя. Як суб'єктивне явище, управління завжди пов'язане з діяльністю людини. Існують різні види управління. Такий поділ пов'язаний з ознаками, які покладені в його основу. Так, залежно від суб'єкта впливу розрізняють управління державне, суспільне, адміністративне та ін. Щодо об'єкта, який зазнає такого впливу, виділяють: управління персоналом, управління капіталом, маркетингом, фінансами і т.д. Крім власне управління науковці говорять також про адміністрування, керівництво та менеджмент. На нашу думку ознакою, покладеною в основу такого поділу є якість чи характер такого впливу.

Термін “управління фінансами” найчастіше використовується для характеристики процесів управління державними фінансами [5;6;16;21;22]. Наприклад у підручнику під редакцією Романовського, зокрема вважають, що метою управління фінансами є фінансова стійкість і фінансова незалежність, яка проявляється в макроекономічній збалансованості, профіциті бюджету, зниженні державного боргу і т.д. [21,86]. Звідки видно, що мова йде про управління державними фінансами.

“Управління фінансами – складний процес, який представляє собою, єдність управляючої (суб'єкти) і управляємої (об'єкти) систем. Процес управління не однозначний, він включає не тільки управління об'єктами, але і вдосконалення діяльності, організації самих суб'єктів управління” – таке визначення дають згадані автори [21,85] і воно, на нашу думку може стосуватись будь-якої системи управління або ж швидше характеризує сам термін управління.

Коли мова йде про управління фінансами (як правило державними), то зазначається, що таке управління знаходиться у тісному зв'язку з фінансовою політикою [4;12;15;21]. Ще на межі XIX-XX століть І. Х. Озеров трактував фінансову політику як мистецтво в управлінні фінансами [12], а М. І. Боголепов тісно пов'язує фінансову політику з вирішенням практичних проблем впорядкування фінансів [4].

В економічній літературі відсутня єдність думок щодо визначення змісту фінансової політики. Ми зіткнулися з відсутністю чіткого розмежування понять “управління фінансами” та “фінансова політика” в окремих сучасних економістів, коли мова йде про діяльність держави. Найрозповсюдженішим визначенням є трактування фінансової політики як сукупності заходів держави [6;13;14;17].

В. М. Опарін вказує на те, що “фінансова політика – це комплекс дій, що здійснює держава в межах наданих їй функцій і повноважень у сфері фінансової діяльності суб'єктів господарювання та фінансових інституцій, громадян і безпосередньо держави з метою вирішення поставлених

завдань і досягнення поставлених цілей” [13,47]. Більш узагальнене визначення подає О. Д. Василик і трактує її як “сукупність заходів держави з організації та використання фінансів для забезпечення економічного й соціального розвитку країни” [6,113].

Автори навчального видання “Фінанси”, за редакцією професора В. І. Оспіщева зазначають, що фінансова політика відображає “комплекс взаємопов’язаних і цілеспрямованих заходів держави щодо мобілізації фінансових ресурсів держави, їх розподілу та використання на основі чинного законодавства з метою реалізації тієї чи іншої державної програми соціально-економічного розвитку” [17,49]. Визначення О.Р. Романенка є схожим за змістом. Він під фінансовою політикою розуміє “сукупність заходів, спрямованих на мобілізацію фінансових ресурсів, їх раціональний розподіл і використання, які держава здійснює через фінансову систему” [14,37].

Дещо відмінним від наведених є думка Л. О. Дробозіної, яка вважає, що фінансова політика – це “сукупність державних заходів щодо використання фінансових відносин для виконання державою своїх функцій” [16,53].

Ми погоджуємось з названими авторами щодо визначення фінансової політики, в тій частині, що фінансова політика – це частина дій держави, призначення яких полягає у задоволенні потреб суспільства, проте, на нашу думку, управлінська діяльність держави, про що говорять наступні автори, не є фінансовою політикою [9;12]. Так, В. П. Кудряшов зазначає, що фінансова політика зводиться до мобілізації і використання фінансів з метою вирішення поставлених задач... і направлена на досягнення певних цілей того рівня на якому проводиться. Далше він зазначає, що “державна фінансова політика – це цілеспрямована діяльність державних органів управління, направлена на забезпечення розвитку фінансово-кредитної системи країни. Вона передбачає мобілізацію фінансових ресурсів в розпорядження держави, розподіл їх та використання з метою забезпечення проведення державних програм. Зокрема, грошові кошти, що залучаються державою і використовуються для фінансування соціальних програм, забезпечення розвитку державного сектора економіки, регулювання економічного розвитку, міжнародної діяльності та ін.” [9,308]. Схожою позицією є твердження С.В. Онишко. Автор вважає, що “фінансова політика – це вид управлінської діяльності держави, спрямований на мобілізацію фінансових ресурсів та їх ефективний розподіл з метою забезпечення стабільного економічного розвитку держави” [12,55].

Усе це, на нашу думку, швидше відноситься до управління фінансами, зокрема, фінансами держави. В.П. Кудряшов продовжує, що основною метою проведення державної фінансової політики є забезпечення стабільного розвитку фінансової системи країни. Її реалізація досягається шляхом вирішення конкретних задач... [9,309]. Але ж конкретні задачі самі по собі не виникають. Їх ставить перед собою держава. Тому зміст фінансової політики якраз і полягає в розробленні стратегії розвитку фінансів, визна-

ченні основних напрямків їх формування та використання. Тому тут ми погоджуємося з О. Д. Василюком, К.В. Павлюк, коли вони пишуть, що "зміст фінансової політики полягає в тому, щоб розробляти концепцію розвитку фінансів, визначити основні напрямки їхнього використання й заходи, спрямовані на досягнення оптимальної моделі перерозподілу фінансових ресурсів [5,594], а також з В. Кириленко, який вказує на те, що фінансову політику держави можна сформулювати "як систему об'єктивно необхідних заходів щодо використання фінансових відносин для здійснення функцій прямого і непрямого державного управління з метою розв'язання соціальних проблем, забезпечення справедливого, інноваційного, конкурентного і ефективного розвитку економіки, подолання різних прешкод, які не можна подолати через механізм саморегуляції" [7,96]. В даному визначенні значна увага приділена меті фінансової політики.

Управління фінансами підміняється терміном "фінансова політика" [9;12] або ж розглядається як складова фінансової політики [17;21], або ж навпаки фінансову політику розглядають як складову системи управління фінансами [2;22].

Ми погоджуємося з тими економістами, котрі вважають, що фінансову політику, з практичної точки зору, слід розглядати, як діяльність держави щодо визначення основних напрямків, цілей, головних завдань використання фінансових ресурсів на перспективу [5;7]. Разом з тим вважаємо, що в даній дефініції не врахована та обставина, що в умовах демократично-правової держави, не просто "держава" визначає зміст та напрями фінансової політики. В умовах демократії фінансова політика залежить від суспільного вибору. У найбільш загальному вигляді під суспільним вибором розуміється пояснення економічними мотивами політичного волевиявлення та визначення державної політики в світлі критеріїв особистої вигоди та максимізації індивідуальної корисності [1,116], тобто передбачається вибір альтернативних варіантів політики, з яких більшість суспільства вибирає політику відповідну мотиваціям більшості населення.

Розмежовуються поняття "фінансова політика" та "управління фінансами" у підручнику за редакцією Поляка, де управління фінансами визначається, як "процес цілеспрямованого впливу суб'єкта на об'єкт для досягнення цілей, передбачених фінансовою політикою" [22,447]. При цьому суб'єкт управління визначається як сукупність державних органів управління юридичними особами, які в своїй діяльності вирішують різноманітні питання використання фінансових відносин. Щоправда з даного визначення не зрозуміло, чи то автори мали на увазі управління державними фінансами, тобто тією частиною фінансових ресурсів, що зосереджується в руках держави, чи державне управління фінансами суб'єктів господарювання. В будь-якому випадку визначення суб'єкта управління є дуже неточним, та й говорити про використання фінансових відносин, на нашу думку, не є коректним. Об'єкт управління визначається як фінансовий механізм. Це, з

нашого погляду, не відповідає дійсності, адже об'єкт управління – це те, на що здійснюється вплив (в даному випадку це будуть фінанси), а фінансовий механізм – це те за допомогою чого здійснюється такий вплив.

Наступні автори [10,130] поняття управління фінансами утотожують з фінансовим механізмом і вважають, що фінансовий механізм – це і є “система управління фінансами, призначена для організації взаємодії фінансових відносин і фондів грошових коштів з метою ефективного їх впливу на кінцеві результати виробництва, яка встановлюється державою відповідно до вимог економічних законів шляхом випуску законодавчих і нормативних актів і використовується підприємством з врахуванням своїх особливостей і завдань”.

Не можемо погодитись і з Василюком О.Д., Павлюк К.В., Базилевичем В.Д., Баластрик Л.О., Бабич А.М., Павловою Л.Н., та ін., котрі вважають, що “управління державними фінансами – це сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу держави на формування і використання централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів [3,232], що знаходяться в розпорядженні державних органів управління” [5,512], а також “сукупність форм, методів і інструментів регулюючого впливу на соціально-економічні процеси, пов'язані з грошовим оборотом” [2,200]. Це, на нашу думку, буде стосуватись фінансового механізму, а не фінансової політики.

Хоча з метою реалізації процесу управління фінансами і застосовується фінансовий механізм, проте фінансовий механізм і управління фінансами не тотожні поняття. Управління фінансами є комплексне поняття, яке відображає використання фінансів як важеля впливу на процес суспільного відтворення. Такий вплив може бути кількісним і якісним. Кількісний відбувається за допомогою фінансового механізму, коли, наприклад, збільшується або зменшується частка доходу підприємства у національному доході, тим самим стимулюється або обмежується його розвиток. Якісний вплив полягає в тому, що зростає зацікавленість у збільшенні фінансових ресурсів, в кінцевих результатах діяльності суб'єктів фінансових відносин [8,8]. Отже, управління фінансами – це управління фінансовими ресурсами та фінансовими відносинами, що виникають в процесі руху фінансових ресурсів; це процес досягнення мети та здійснення впливу на об'єкт управління за допомогою методів та важелів фінансового механізму. Управління фінансами здійснюється не заради самого управління, а заради задоволення певної мети, досягнення цілей і завдань, передбачених фінансовою політикою.

Управлінський процес як і процес виробництва чи надання послуг постійно удосконалюється. Він починається з постановки цілі, завдань і закінчується виконанням цих завдань, досягненням певних результатів. Потім при отриманні нової інформації про досягнення мети ставляться нові завдання і процес починається спочатку.

Управління фінансами здійснюється через фінансовий механізм, який є системою взаємопов’язаних елементів, за допомогою яких здійснюється цілеспрямований вплив у цілому на господарську і зокрема фінансову діяльність на всіх рівнях економічної системи [5,512].

Складовими фінансової політики розрізняють фінансову стратегію – це основні напрями використання фінансів на перспективу і фінансову тактику, яка спрямована на вирішення завдань окремого етапу розвитку країни [19,81]. Донедавна, як зазначають Федосов, Опарін та Львовчкін, фінансова стратегія як така взагалі була відсутня, а вся фінансова політика зводилася до вирішення розрізаних тактичних завдань [15,116]. В нових ринкових умовах слід розробити відповідну їм фінансову стратегію. “Якщо до останнього часу головним завданням фінансової політики було пом’якшення наслідків глобальної економічної кризи та вихід з неї, то віднині домінантою фінансової стратегії має стати надійне забезпечення реалізації політики економічного зростання. Основа цієї стратегії – забезпеченість підприємницьких структур і держави достатніми фінансовими ресурсами й створення передумов їх раціонального та ефективного використання” [15,116], тобто на перший план виходять завдання управління фінансами.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, приходимо до наступних висновків та узагальнень:

1. поняття “фінансова політика”, “управління фінансами” та “фінансовий механізм” знаходяться у тісному взаємозв’язку. Управління фінансами – це управління фінансовими ресурсами та фінансовими відносинами, що виникають в процесі руху фінансових ресурсів; це процес досягнення мети та здійснення впливу на об’єкт управління за допомогою методів та важелів фінансового механізму. Управління фінансами здійснюється не заради самого управління, а заради задоволення певної мети, досягнення цілей і завдань, передбачених фінансовою політикою.

2. Фінансову політику слід розуміти як підпорядковану, визначену суспільним вибором діяльність держави щодо визначення основних напрямків, цілей, головних завдань використання фінансових ресурсів на перспективу.

3. Фінансова політика дозволяє об’єднати воедино потенційні можливості управління, закладені безпосередньо в самих фінансах, як об’єктах управління, з конкретними методами роботи, організацією органів фінансової системи (суб’єктів управління), адже саме існування фінансів, як суб’єктивної категорії передбачає діяльність з управління ними. Це по суті означає визначальність ролі фінансової політики по відношенню до процесу управління фінансами на різних рівнях.

4. Основу фінансової політики складають стратегічні напрями, які визначають довгострокову і середньострокову перспективу використання фінансів і передбачають досягнення основних цілей, які впливають із сутності фінансів і характерних особливостей економічного і соціального розвитку країни.

5. Реалізація державної фінансової політики забезпечується системою управління фінансами і здійснюється через конкретний фінансовий механізм, за допомогою якого відбувається вплив держави в галузі фінансів. Фінансовий механізм – достатньо динамічне поняття, він швидко реагує на всі особливості функціонування економіки і соціальної сфери країни шляхом встановлення тих чи інших форм організації фінансових відносин. Фінансовий механізм – це сукупність форм, методів, важелів та інструментів формування і використання фінансових ресурсів з метою вирішення конкретних завдань для досягнення поставлених цілей.

Крім власне “управління фінансами” для характеристики процесів управління використовують ще такі терміни як “фінансовий менеджмент”, “фінансове управління” та “адміністрування”. З розвитком фінансово-економічних відносин в державі, з переходом до ринкової моделі господарювання, виявляється необхідність і набуває все більшого значення управління фінансами установ та організацій охорони здоров’я, як самостійний вид діяльності державних органів управління та органів управління установою, і який тісно пов’язаний з державною фінансовою політикою. Аналіз цих та інших проблем буде предметом наших подальших наукових досліджень.

Література:

1. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів) / Володимир Андрущенко. – Львів: Каменяр, 2000. – 303 с.
2. Бабич А. М. Государственные и муниципальные финансы: Учебник для вузов / А. М. Бабич, Л. Н. Павлова. – М.: ЮНИТИ, 2000. – 687 с.
3. Базилевич В.Д. Державні фінанси. Навч. посібник / В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик; за заг. ред. Базилевича В.Д. – К.: Атіка, 2002. – 368с.
4. Боголепов Д. Краткий курс финансовой науки / Д. Боголепов. – М.: Пролетарий, 1925. – 281 с.
5. Василик О. Д. Державні фінанси України: Навч. посіб. / О. Д. Василик, Павлюк К. В. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 608 с.
6. Василик О. Д. Теорія фінансів: Підруч. / О. Д. Василик. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 480 с.
7. Кириленко В. До питання про суть і функції фінансової політики держави / Віталій Кириленко // Світ фінансів. – 2007. – Вип. 4 (13). – С. 94-99.
8. Кірейцев Г. Г. Фінансовий менеджмент: Навч. посіб. / Г. Г. Кірейцев. – К.: ЦУЛ, 2002. – 496 с.
9. Кудряшов В. П. Фінанси: Навч. посібник. / Кудряшов В. П. – Херсон: Олді-плюс, 2002. – 352 с.
10. Ковальчук С. В. Фінанси: Навч. посібник. / С. В. Ковальчук, І. В. Форкун. – Львів: Новий Світ-2000, 2006. – 568 с.
11. Озеров И. Х. Основы финансовой науки / И. Х. Озеров. – М.: Типография т-ва И. Д. Сытина, 1914. – 364 с.

12. Онишко С. В. Пріоритети фінансової політики у контексті розвитку економіки. / С. В. Онишко, Т. В. Паєнтко // Науковий вісник НУДПСУ. – 2006. – №3 (34). – С. 54-59.
13. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник / В. М. Опарін. – К.: КНЕУ, 2001. – 240 с.
14. Романенко О. Р. Фінанси: Підручник. / О. Р. Романенко. – К.: Знання, 2006. – 312 с.
15. Федосов В. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями: Монографія / [В. Федосов, В. Опарін, С. Львовчкін]; за наук.ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2002. – 387 с.
16. Финансы. Денежное обращение. Кредит: Учебник для вузов / [Л. А. Дробозина, Л. П. Окунева, Л. Д. Андросова и др.]; Под ред. Проф. Л. А. Дробозиной. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1999. – 479 с.
17. Фінанси: Навч. посібник / За ред. В. І. Оспіщева. – К.: Знання, 2006. – 415 с.
18. Фінанси: вишкіл студії. Навч. посібник / [С. І. Юрій, Т. О. Кізіма, Н. П. Злепко, М. М. Тріпак]; за ред. С. І. Юрія. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 357 с.
19. Фінанси: підруч. / [С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеєнко та ін.]; за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова; Тернопільськ. нац. екон. ун-т. – К.: Знання, 2008. – 611 с.
20. Финансовый менеджмент: Учебник для вузов / [Н. Ф. Самсонов, Н. П. Баранникова, А. А. Болодин и др.]; под ред. проф. Н. Ф. Самсонова. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1999. – 495 с.
21. Финансы: Учебник для вузов. / [М. В. Романовский, проф. О. В. Врублевская, Б. М. Сабанти]; под ред. проф. М. В. Романовского, проф. О. В. Врублевской, Б. М. Сабанти. – М.: Изд-во "Перспектива"; Изд-во "Юрайт", 2000. – 520 с.
22. Финансы: Учебник для вузов / [Г. Б. Поляк, И. А. Акодис, Т. А. Краева и др.]; под ред. Г. Б. Поляка. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 607 с.